

УДК 351.82:663.5/6(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.85>

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРОБНИЦТВА І ОБІГУ СПИРТУ ТА АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ

Черняк Є.О.,

аспірант,

кафедра публічного та приватного права,

Університет митної справи та фінансів

ORCID: 0009-0004-3761-9672

Черняк Є.О. Критерії та показники ефективності державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв.

Вказується, однією з ключових умов забезпечення результативності державної політики у сфері господарської діяльності є ефективність механізму державного регулювання в цілому та в окремих сферах зокрема. У статті, на підставі проведеного аналізу наукових підходів та узагальнення відповідних теоретичних напрацювань, зазначено, що оцінювання ефективності державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв неможливе без чіткої, концептуально обґрунтованої системи критеріїв і показників. Ефективність у цій сфері повинна розглядатися як комплексна, поліаспектна категорія, що охоплює правові, соціальні, економічні та інституційні виміри регуляторного впливу держави. Зауважено, що узагальнення наукових концепцій свідчить про доцільність розмежування умов, критеріїв та показників ефективності. Умови виступають факторами результативності регулювання, критерії – узагальненими мірилом оцінювання його властивостей, а показники – конкретними, емпірично вимірюваними характеристиками, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку фактичних результатів державної регуляторної діяльності. Вказано, що у контексті державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв ключовими критеріями ефективності доцільно визначити: 1) правові критерії, що відображають рівень законності, юридичної визначеності та узгодженості регулювання; 2) соціальні критерії, які характеризують рівень захисту прав споживачів та вплив на здоров'я населення; 3) економічні критерії, пов'язані з фіскальною результативністю та економічною збалансованістю; 4) інституційні критерії, що оцінюють спроможність органів публічної влади та якість адміністративних процедур.

Зазначено, що показники ефективності у цій сфері мають охоплювати вимірювані параметри, що відображають ступінь реалізації відповідних критеріїв: обсяги акцизних надходжень, динаміку легального виробництва, рівень тінізації ринку, кількість порушень норм законодавства, статистику звернень громадян, дані про витрати ресурсів на здійснення контролю, показники довіри до регуляторних органів, якість правозастосовчої практики тощо.

Ключові слова: алкогольні напої, державне регулювання, ефективність, критерії, показники, публічне адміністрування, спирт.

Cherniak Y.O. Criteria and indicators of the effectiveness of state regulation of the production and circulation of alcohol and alcoholic beverages.

One of the key conditions for ensuring the effectiveness of state policy in the field of economic activity is the effectiveness of the state regulation mechanism in general and in individual areas in particular. The article, based on the analysis of scientific approaches and the generalisation of relevant theoretical developments, argues that the assessment of the effectiveness of state regulation of the production and circulation of alcohol and alcoholic beverages is impossible without a clear and conceptually grounded system of criteria and indicators. Effectiveness in this area should be understood as a complex, multi-dimensional category encompassing the legal, social, economic and institutional dimensions of the state's regulatory influence. It is noted that the generalisation of scientific concepts indicates the expediency of distinguishing between the conditions, criteria and indicators of effectiveness. Conditions act as factors determining the result of regulation, criteria serve as generalised benchmarks for assessing its properties, while indicators constitute concrete, empirically measurable characteristics that enable an objective evaluation of the actual outcomes of state regulatory activity.

The article emphasises that, in the context of state regulation of the production and circulation of alcohol and alcoholic beverages, the key effectiveness criteria should include: (1) legal criteria, reflecting the level of legality, legal certainty and coherence of regulation; (2) social criteria, characterising the degree of consumer protection and the impact on public health; (3) economic criteria, related to fiscal

performance and economic balance; and (4) institutional criteria, assessing the capacity of public authorities and the quality of administrative procedures.

It is also stated that indicators of effectiveness in this field should cover measurable parameters reflecting the degree of implementation of the respective criteria, such as the volume of excise revenues, the dynamics of legal production, the level of market shadowing, the number of legal violations, statistics on citizens' complaints, data on resource expenditures for control activities, indicators of public trust in regulatory authorities, and the quality of law-enforcement practice.

Key words: alcoholic beverages, state regulation, effectiveness, criteria, indicators, public administration, alcohol.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Однією з ключових умов забезпечення результативності державної політики у сфері господарської діяльності є ефективність механізму державного регулювання в цілому та в окремих сферах зокрема. Особливої ваги це набуває у такій соціально й економічно чутливій сфері, як виробництво і обіг спирту та алкогольних напоїв, де державне втручання має в імперативі поєднувати економічну доцільність та пропорційність, фінансові інтереси держави й публічну безпеку. Водночас визначення реального рівня ефективності державного регулювання у цій сфері неможливе без науково обґрунтованої системи критеріїв і показників, які дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку результативності регуляторних дій та їх впливу на економічні, соціальні й правові процеси.

На наше переконання, проблема полягає в тому, що в сучасній науковій і правозастосовній практиці відсутній єдиний підхід до визначення критеріїв і показників ефективності саме у контексті державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв. Чинне законодавство містить вимоги до ліцензування, обліку, контролю, оподаткування та умови юридичної відповідальності, не пропонуючи при цьому комплексних орієнтирів для оцінювання дієвості регуляторного впливу. Як наслідок, органи публічної влади вимушені діяти без уніфікованих індикаторів ефективності, що ускладнює оцінювання якості управлінських рішень, рівня дотримання законності, обґрунтованості застосованих заходів впливу й їх соціально-економічних результатів.

Очевидно, що наукова актуальність проблеми зумовлена необхідністю подолання концептуальної невизначеності щодо сутності критеріїв та показників ефективності державного регулювання у цій сфері господарської діяльності. Вбачається, що їх розроблення має не лише теоретичне, а й безпосередньо практичне значення, оскільки дозволяє впровадити системний підхід до аналізу діяльності контролюючих і регуляторних органів, забезпечити прозорість процесу ухвалення управлінських рішень та створити основу для коригування державної політики відповідно до реальних потреб суспільства й економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. На жаль, слід відзначити, що адміністративно-правова доктрина наразі не представлена дослідженнями, які безпосередньо стосуються проблематики показників та критеріїв ефективності державного регулювання у цій сфері. Разом з тим, науковий пошук у цій сфері спирається на низку досліджень ефективності різноманітних адміністративно-правових явищ чи процесів.

Так, праксеологічний аспект норм адміністративного права став безпосереднім предметом вивчення для С.В. Шахова [1]. Н.Ю. Кантор ґрунтовно вивчає ефективність механізму цілепокладання норм адміністративного права, її умови, показники та критерії [2; 3]. Критерії та показники, але у розрізі ефективності адміністративно-правових норм досліджує І.В. Болокан [4]. В.В. Юровська сформулювала показники та критерії ефективності методів адміністративно-правового регулювання [5]. О.М. Пилип'юк визначає умови, критерії та показники ефективності адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану [6, с. 180–188].

У свою чергу, О.М. Черненко концентрує свою увагу на необхідності дослідження ефективності приватноправових інструментів діяльності публічної адміністрації [7].

Враховуючи зазначене, **мета цієї статті** полягає у систематизації наявних підходів до розуміння категорій «критерій» і «показник ефективності», визначення їх змісту саме у контексті державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв, а також вироблення практичних рекомендацій щодо їх застосування у діяльності органів публічної адміністрації для підвищення результативності регуляторної політики держави загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системна розробка проблематики ефективності у праві фактично розпочалася у радянський період розвитку правової доктрини. Глибоко не занурюючись у нетрі наявних на той момент дискусій відзначимо, що загалом у теоретичній спадщині радянського періоду простежувалася виразна тенденція розглядати ефективність права (правово-

го регулювання, правових норм тощо) крізь призму його цільового призначення. Саме радянська правова доктрина сформувала перші концептуальні уявлення про те, що мета правової норми є її визначальним критерієм ефективності, а кількісне вираження цієї мети – ключовою основою для подальшого вимірювання ефективності правових норм. Попри наявність різних підходів, саме цільовий підхід одержав найбільший теоретичний розвиток і вплинув на подальше формування сучасних уявлень про ефективність правових норм і механізмів їх реалізації (у тому числі й у розрізі галузевих особливостей).

Водночас у межах цієї концепції виникла важлива ідея багаторівневого характеру правових цілей – від загальнонаціональних та конституційних до суто прикладних цілей окремих інститутів і норм. Такий підхід наголошував, що оцінювання ефективності правового регулювання неможливе без урахування приватних безпосередніх цілей відповідних правових норм, адже орієнтація виключно на цілі вищого рівня призводить до викривлених висновків. Сформована у той час ідея «дерева цілей» дозволила представити ефективність як багаторівневий феномен, де нижчі цілі забезпечують досягнення цілей вищого рівня, а вся система функціонує як узгоджена структурна єдність [8, с. 35]. Разом з тим, поряд із цільовим підходом, радянська доктрина, хоча й фрагментарно, але приділяла увагу також і функціональним та соціальним аспектам, які формують окрему групу якісних критеріїв ефективності.

На сьогодні, простежується інша тенденція, яка є особливою характерною для галузевих правових досліджень, зміст якої полягає у необхідності комплексного аналізу ефективності будь-яких правових процесів, явищ, юрисдикційної діяльності і т.д. Що стосується формування базових теоретичних рамок цього питання, то як цілком слушно зауважує Н.Ю. Кантор, деякі вчені ототожнюють категорії «умова» та «критерій» ефективності, розглядаючи серед останніх систему об'єктивних закономірностей розвитку суспільства, об'єктивні потреби його прогресивного розвитку [9, с. 41], умови юридичної ефективності норм права; 2) умови соціальної ефективності норм права. При цьому доволі значна група інших дослідників акцентує свою увагу лише на критеріях ефективності, залишаючи осторонь свого аналізу питання показників ефективності [2, с. 407].

У свою чергу, І.В. Болокан пропонує дещо інший підхід. Так, вчена пропонує розгляд критеріїв ефективності реалізації адміністративно-правових норм як певної триелементної ланки, що складається з: «умов ефективності реалізації норм адміністративного права» – обставин (їх сукупності), що сприяють реалізації, враховують особливості реальної дійсності і забезпечують результативність правового регулювання; «критеріїв ефективності реалізації норм адміністративного права» – обраної для оцінки результату втілення норм адміністративного права у життя міри оптимального кількісного та якісного співвідношення «мета-результат-витрати»; «показників ефективності реалізації» – наочно підтвердженого кількісними параметрами доказів дієвості положень, закріплених у нормах адміністративного права [10, с. 382]. При цьому, І.В. Болокан пропонує такі їх різновиди: «1) об'єктивні та суб'єктивні; 2) загальні та спеціальні; 3) базовий авторський розподіл – ті, що безпосередньо пов'язані з предметом реалізації; ті, що безпосередньо пов'язані із суб'єктом реалізації; ті, що безпосередньо пов'язані із процедурою реалізації, й подано детальний їх аналіз» [4, с. 89].

Натомість у баченні С.В. Шахова, який систематично наголошує саме на комплексній оцінці ефективності правових явищ, критеріями та відповідними показниками ефективності норм адміністративного права є:

- рівень реалізації прав і свобод особи в публічній сфері, який зокрема виражається як в кількісних показниках (відношення кількості випадків реального використання певного права в публічній сфері до кількості намірів осіб ним скористатися), так і в якісних (якість наданих адміністративних послуг, розвиток малого підприємництва тощо);

- аксіологічні критерії, що визначають ефективність адміністративно-правової норми з точки зору її співвідношення із соціальними цінностями (свобода, рівність, справедливість тощо). Показниками аксіологічної ефективності норми адміністративного права є якісні характеристики, що дозволяють визначити ступінь переходу певного типу адміністративних правовідносин (їх суб'єктів) в інший, більш оптимальний, якісний стан за рахунок дії норм адміністративного права. Такими показниками можна вважати, наприклад, появу нових інноваційних можливостей реалізації прав особи, як то запровадження та подальше вдосконалення інституту електронних адміністративних послуг, спрощення порядку державної реєстрації актів цивільного стану (наприклад, народження) тощо. У свою чергу ефективність реалізації вказаних принципів може визначатись за допомогою кількісних показників (наприклад, мінімізація скарг громадян на дії або бездіяльність державних службовців, статистика вчинених державними службовцями кримінальних злочинів, адміністративних проступків та дисциплінарних деліктів і т. д.);

- економічні критерії, що відбивають, наприклад, рівень фінансових та інших затрат унаслідок використання конкретної адміністративно-правової норми або їх сукупності, демонструють

рівень реалізації права особи на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, рівень реалізації фіскальної функції держави, у т. ч. наповнення державного бюджету за рахунок стягнення адміністративних штрафів, конфіскації майна тощо;

- політичні критерії ефективності адміністративно-правових норм, за допомогою яких встановлюється ефективність конкретних норм адміністративного права в аспекті сприяння досягненню цілей і завдань держави, виконання державою своїх внутрішніх та зовнішніх функцій;

- поведінкові та психологічні критерії дають змогу оцінити норму адміністративного права на предмет її сприйняття громадянами як обов'язкової до виконання; визначити ефективність адміністративно-правової норми залежно від її придатності до сприяння правомірній активності суб'єктів адміністративного права. Поведінкові та психологічні критерії оцінюються як за рахунок кількісних даних (наприклад, тих, що визначають кількість вчинених адміністративних проступків, що відображає реальний стан законності та правопорядку у суспільстві та ефективність впливу на нього відповідних норм адміністративного права), так і за рахунок якісних показників, що відображають стан правосвідомості суб'єктів;

- цільові критерії, які передбачають аналіз співвідношення між метою (цілями) адміністративно-правової норми і реальними результатами її реалізації суб'єктами адміністративного права. Так, наприклад, за рахунок аналізу динаміки кількості дорожньо-транспортних пригод, що відбулись внаслідок порушення правил дорожнього руху, можна судити про ефективність адміністративно-деліктних норм і т. д.;

- критерії конфліктності, що дають змогу оцінити ефективність норми адміністративного права за наслідками її реалізації, що приводять до зниження рівня конфліктності в суспільстві (у певній соціальній групі, колективі тощо), які, зокрема знаходять вираз у відповідних кількісних показниках (у т. ч. мінімізація адміністративно-правових спорів, динаміка кількості скарг приватних осіб тощо) [1, с. 208–210].

Системний та зважений підхід також демонструє вже зазначена Н.Ю. Кантор, яка стверджує, що критерії ефективності механізму цілепокладання норм адміністративного права – це визначене мірило оцінювання об'єкту дослідження крізь призму показників кількісного та якісного характеру, а показники ефективності механізму цілепокладання норм адміністративного права, у свою чергу, – це узагальнені характеристики об'єкту дослідження, виражені у числовій або якісній формах [2, с. 412].

На її переконання, критеріями ефективності механізму цілепокладання норм адміністративного права можуть бути: функціональні, соціальні, економічні, політичні, ідеологічні та інші;

- функціональний критерій – дає можливість визначити повноту та правильність окреслення законодавцем цілей та призначення норм адміністративного права;

- соціальні критерії – відбивають рівень реалізації прав і свобод приватної особи у взаємовідносинах із органами публічної влади та їх посадовими особами, рівень організаційних та правових можливостей особи вступити у адміністративні правовідносини тощо. Соціальні критерії можуть бути представлені кількісними (відношення кількості випадків реального використання певного права в публічній сфері до кількості намірів осіб ним скористатися; кількість наданих адміністративних послуг, зареєстрованих громадських організацій або спілок, рівень соціального напруження у суспільстві і т.д.), та якісними (якість та простота надання адміністративних та соціальних послуг населенню, соціальна захищеність населення, безпека тощо) показниками;

- економічні критерії – можуть відображати здатність механізму цілепокладання норм адміністративного права закладати підвалини для результативного використання бюджетних та інших ресурсів з метою досягнення поставлених законодавцем цілей; можуть містити дані про фінансові та інші витрати, спричинені використанням адміністративно-правових норм; рівень виконання фіскальної функції держави тощо. Основними показниками економічних критеріїв оцінки ефективності вказаного механізму без сумніву є різноманітні кількісні показники (надходження до державного бюджету, розміри стягнених штрафів, рівень заробітної плати тощо). Проте серед таких показників також є і якісні дані, що, наприклад, можуть відображати ступінь переходу певного типу адміністративних правовідносин в інший, більш оптимальний, якісний стан за рахунок дії норм адміністративного права та правильного визначення її мети на стадії їх створення;

- політичні критерії дають змогу встановити здатність механізму цілепокладання норм адміністративного права сприяти досягненню цілей і завдань держави, виконання державою своїх внутрішніх та зовнішніх функцій та зобов'язань [2, с. 412].

В.В. Юровська так само зазначає, що ефективність методів адміністративного права слід розглядати у кількох аспектах, під кутом зору різних факторів впливу, кожний з яких формує самостійну групу критеріїв ефективності, існують у нерозривній єдності між собою та дають змогу дати загальну оцінку рівню ефективності використання методів адміністративного права в цілому або його окремих

різновидів зокрема. На її переконання, важливо, щоб мірила оцінювання методів адміністративного права відбивали одразу кілька площин сприйняття результативності (чи навпаки) адміністративно-правового регулювання та правового впливу норм адміністративного права [5, с. 137].

У її концепції соціальний аспект ефективності методів адміністративного права посідає провідне місце, оскільки саме він демонструє фактичний рівень упорядкованості суспільних відносин та реальні можливості особи реалізувати свій адміністративно-правовий статус; до цієї групи критеріїв дослідниця відносить ступінь реалізації прав і свобод у публічній сфері, дієвість механізмів їх захисту, рівень дотримання принципів верховенства права та законності, якість правозастосовної практики й відповідні статистичні показники порушень [5, с. 139]. Поряд із соціальними критеріями, важливе місце займають політичні та економічні: перші відображають рівень реалізації політичних прав особи та стан розвитку громадянського суспільства, тоді як економічний блок дає змогу оцінити обсяг фінансових, часових і людських витрат, пов'язаних із застосуванням методів адміністративного права, ступінь обґрунтованості втручання держави в економічну сферу та рівень реалізації економічних прав особи; у цьому вимірі особливого значення набувають кількісні показники витрат ресурсів, а також такі характеристики, як доцільність, адекватність, збалансованість, передбачуваність, прозорість регулювання та врахування громадської думки [5, с. 142].

Схожий підхід демонструє А.Б. Маслова, яка вважає, що ефективність публічного адміністрування має безумовно комплексний та багатогранний характер, контексти якого можуть мати економічний, безпековий, соціальний, психологічний, екологічний, правовий та інші ефекти. У свою чергу, адміністративно-правовий аспект ефективності публічного адміністрування дає змогу оцінити діяльність відповідних суб'єктів із точки зору їх здатності створити достатні умови для якомога повної реалізації приватною особою свого адміністративно-правового статусу в публічній сфері, наприклад, за рахунок високої якості адміністративних послуг, їх доступності, оптимальності організаційних умов відповідних адміністративних процедур, якості підзаконної нормотворчої діяльності та інших факторів [11, с. 45–54].

О.М. Пилип'юк у контексті досліджуваної ним проблематики, обґрунтовує, що критерії ефективності адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану – це науково обґрунтовані узагальнюючі характеристики, які відображають сутнісні властивості адміністративно-правових механізмів та дозволяють оцінити рівень їх дієвості, результативності та відповідності цілям правозабезпечення в умовах правового режиму воєнного стану. Критерії, як він підкреслює, забезпечують теоретичну базу для визначення змісту ефективності та слугують основою для подальшого її вимірювання за допомогою кількісних і якісних показників [6, с. 193]. Серед таких критеріїв вчений виділяє юридичну визначеність та нормативну узгодженість; оперативність адміністративних процедур. пропорційність та обґрунтованість адміністративних обмежень та обтяжень; цільовий критерій; довіра суспільства до суб'єктів публічної влади [6, с. 24]. У свою чергу, показники ефективності адміністративно-правового забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану – це конкретизовані, емпірично вимірювані параметри, що виражають зміст відповідних критеріїв ефективності через числові (кількісні) та оціночні (якісні) характеристики, і дозволяють здійснити практичну оцінку стану адміністративно-правового забезпечення прав людини у надзвичайних умовах. Показники слугують інструментом перевірки, наскільки сформовані механізми відповідають встановленим критеріям ефективності [6, с. 193].

В цілому схожу думку висловлює й О.М. Черненко, який стверджує, що «... критерії ефективності приватноправових інструментів діяльності публічної адміністрації – це провідні узагальнені оціночні орієнтири, що відображають ступінь досягнення цілей їх застосування, відповідність принципам законності, пропорційності, результативності, економічності, правової узгодженості тощо. У свою чергу показники ефективності приватноправових інструментів діяльності публічної адміністрації – це конкретизовані емпіричні чи якісно описані характеристики, що кількісно або якісно виражають ступінь реалізації того чи іншого критерію. Вони виконують функцію практичного вимірювання і дозволяють здійснювати оцінку ефективності застосування приватноправових інструментів у діяльності органів публічної адміністрації» [7, с. 182].

Вченим так само зроблено спробу сформулювати розгорнуту модель критеріїв та показників ефективності приватноправових інструментів діяльності публічної адміністрації, де серед основних мірил оцінювання О.М. Черненко виділяє такі: I. Критерії та показники, що корелюють із якістю законодавства, яке визначає порядок застосування приватноправових інструментів діяльності публічної адміністрації; II. Критерії та показники, що корелюють із рівнем правосвідомості учасників правовідносин; III. Критерії та показники, що корелюють з інституційними гарантіями правової захищеності сторін; IV. Критерії та показники, що корелюють з узгодженістю механізмів публічного та приватного права [7, с. 182–186].

Отже, аналіз наведених доктринальних підходів засвідчує, що сучасне розуміння ефективності у праві сформувалося як результат тривалої еволюції – від радянської цільової моделі до комплексного, багаторівневого та багатовимірного бачення, характерного для сучасної адміністративно-правової науки. Домінування цільового підходу у ранніх теоретичних розробках забезпечило підґрунтя для розуміння ефективності як досягнення правових цілей, задавши траєкторію для подальшого розвитку наукових дискусій у цій царині. Надалі ця концепція була суттєво збагачена окремими радянськими дослідниками (В.В. Глазиріним, В.М. Кудрявцевим та іншими), які наголошували на багаторівневості правових цілей. Вбачається, що саме це у подальшому й дозволило розглядати ефективність не як статичне явище, а як динамічну характеристику, що змінюється залежно від рівня правового регулювання, його предмета та функціонального призначення.

У сучасній же доктрині чітко простежується тенденція до інтеграції цільового, функціонального, соціального, економічного, політичного, аксіологічного та інших підходів в єдину систему оцінювання ефективності у праві. Дослідники-правники відходять від спрощеного уявлення про ефективність як відповідність меті та результату, наголошуючи на важливості таких чинників, як юридична визначеність, інституційна спроможність, рівень правозастосування, доступність адміністративних процедур, пропорційність обмежень, рівень довіри до влади, ступінь реалізації прав і свобод особи та інші. Важливо підкреслити й те, що більшість сучасних учених наголошує на нерозривній єдності кількісних і якісних показників ефективності, відзначаючи, що жоден із цих вимірів не може бути самодостатнім.

В цілому слід відзначити, що сукупність проаналізованих концепцій дає підстави стверджувати, що ефективність будь-якого правового регулювання, зокрема й державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв, має розглядатися винятково як комплексна категорія, що охоплює різні виміри правової, економічної, соціальної та інституційної результативності. Важливою умовою адекватного вимірювання ефективності є також урахування галузевої специфіки, адже цілком природньо, що універсальні критерії не здатні повною мірою відобразити особливості окремих сфер публічного адміністрування.

Таким чином, з огляду на це, ми вважаємо, що перед формуванням власної системи критеріїв і показників ефективності державного регулювання у сфері виробництва й обігу спирту та алкогольних напоїв необхідно виходити з таких базових положень:

- ефективність є багатовимірною та поліаспектною категорією, яка не може бути зведена до одного виміру (цільового, економічного, соціального тощо).
- критерії та показники ефективності мають корелювати з рівнем правового регулювання (загальні, спеціальні, процедурні, інституційні).
- оцінювання ефективності повинно охоплювати як кількісні, так і якісні параметри, що забезпечує комплексний аналіз правової дії.
- умови ефективності мають бути розглянуті окремо від критеріїв і показників як базові передумови результативності регулювання.
- галузева специфіка (фіскальні цілі, протидія тіньовому ринку, здоров'я населення, ризики зловживань, контрольні функції, рівень правосвідомості суб'єктів ринку) є визначальною для формування релевантної моделі критеріїв і показників.

Висновки. Проведений аналіз наукових підходів та узагальнення відповідних теоретичних напрацювань дозволяють стверджувати, що оцінювання ефективності державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв неможливе без чіткої, концептуально обґрунтованої системи критеріїв і показників. Ефективність у цій сфері повинна розглядатися як комплексна, поліаспектна категорія, що охоплює правові, соціальні, економічні та інституційні виміри регуляторного впливу держави. Одновимірні або спрощені підходи до її оцінювання не лише не відображають реального стану регуляторної політики, але й здатні спотворювати її цілі та результати, що вказує на необхідність інтеграції кількісних і якісних параметрів оцінювання.

Слід зауважити, що узагальнення наукових концепцій свідчить про доцільність розмежування умов, критеріїв та показників ефективності. Умови виступають факторами результативності регулювання, критерії – узагальненими мірилом оцінювання його властивостей, а показники – конкретними, емпірично вимірюваними характеристиками, що дозволяють здійснювати об'єктивну оцінку фактичних результатів державної регуляторної діяльності. У нашому баченні, в контексті державного регулювання виробництва і обігу спирту та алкогольних напоїв ключовими критеріями ефективності доцільно визначити: 1) правові критерії, що відображають рівень законності, юридичної визначеності та узгодженості регулювання; 2) соціальні критерії, які характеризують рівень захисту прав споживачів та вплив на здоров'я населення; 3) економічні критерії, пов'язані з фіскальною результативністю та економічною збалансованістю; 4) інституційні критерії, що оцінюють спроможність органів публічної влади та якість адміністративних процедур.

У свою чергу, показники ефективності у цій сфері мають охоплювати вимірювані параметри, що відображають ступінь реалізації відповідних критеріїв: обсяги акцизних надходжень, динаміку легального виробництва, рівень тінізації ринку, кількість порушень норм законодавства, статистику звернень громадян, дані про витрати ресурсів на здійснення контролю, показники довіри до регуляторних органів, якість правозастосовчої практики тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шахов С.В. Норми адміністративного права: теоретико-правові аспекти ефективності: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Дніпро, 2020. 442 с.
2. Кантор Н.Ю. Цілепокладання норм адміністративного права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2025. 388 с.
3. Кантор Н.Ю. Показники та критерії ефективності механізму цілепокладання норм адміністративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 405–413. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.56>.
4. Болокан І.В. Критерії та показники ефективності реалізації адміністративно-правових норм: загальна характеристика. *Актуальні проблеми держави і права*. 2017. № 79. С. 87–91. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/cfa03eeb-7639-44db-9358-cba9641ef639>.
5. Юровська В.В. Методи адміністративного права: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Запоріжжя, 2018. 33 с.
6. Пилип'юк О.М. Адміністративно-правове забезпечення реалізації конституційних прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану: дис. ... докт. філософ. у галузі права: 081. Дніпро, 2025. 230 с.
7. Черненко О.М. Приватноправові інструменти діяльності публічної адміністрації: теоретико-правові та праксеологічні аспекти застосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2025. 211 с.
8. Кудрявцев В.М., Нікітінський В.І., Самощенко І.С., Глазирін В.В. Ефективність правових норм. Монографія. М., 1980. 280 с.
9. Пашков А.С., Явіч Л.С. Ефективність дії правової норми (до методології та методики соціологічного дослідження). *Радянська держава та право*. 1970. № 3. С. 40–48.
10. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 549 с.
11. Маслова А.Б. Ефективність діяльності суб'єктів публічного адміністрування: адміністративно-правовий вимір. *Публічне право*. 2020. № 2(38). С. 45–54. DOI <https://doi.org/10.32782/2020-38-05>.